

Michael Bang Petersen, Rune Slothuus, Rune Stubager og Lise Tøgeby

Frihed for Loke såvel som for Thor?

Ytringsfriheden har været højt på den politiske dagsorden i de seneste år. Men hvordan ser den danske befolkning på det? Bør ytringsfriheden og andre borgerlige rettigheder gælde for alle grupper i det danske samfund, og bør de gælde uden forbehold? Det viser sig, at opbakningen til ytringsfriheden varierer efter, hvilke grupper man taler om. Mindst er den politiske tolerance over for nynazister og islamiske fundamentalister, og størst er den over for den yderste venstrefløj. Det viser sig endvidere muligt at ændre folks holdninger, hvis man præsenterer dem for argumenter, der taler imod deres oprindelige standpunkt – og det gælder både de oprindeligt tolerante og de oprindeligt intolerante. Så ytringsfriheden både gradbøjes og forhandles.

En af de mest omtalte film i 2005-2006 var George Clooneys *Good Night, and Good Luck*, der blev nomineret til seks Oscars. Den skildrer opgøret med kommunistjægeren, senator Joseph R. McCarthy, sådan som det startede på tv-kanalen CBS i 1953. Det var også en film, der blev produceret på det helt rette tidspunkt. Ikke siden 1950'erne har der været en så intens diskussion af ytringsfrihed og borgerlige rettigheder som i disse år.

Det gælder også i Danmark. Først har vi haft debatten om terrorpakken og dens konsekvenser for ytringsfrihed og retssikkerhed. Siden har vi haft Muhammedkrisen, som i hvert fald i Danmark blev til et spørgsmål om ytringsfrihedens grænser. Det officielle Danmarks synspunkt blev formuleret skarpt af statsminister Anders Fogh Rasmussen i nytårstalen 1. januar 2006: „Derfor er ytringsfriheden så afgørende. Og ytringsfriheden kan ikke gradbøjes. Den er ikke til forhandling“. Der er altså tale om frihed for Loke såvel som for Thor. Ytringsfriheden er en værdi, som ikke kan relativeres af hensynet til andre værdier.

Man kan så spørge, om dette synspunkt også er dækkende for holdningerne i den danske befolkning. Er der almindelig enighed om, at ytringsfriheden ikke kan gradbøjes? Udstrækkes ytringsfriheden til alle grupper i det danske samfund? Er der enighed om, at ytringsfriheden er hævet over alle andre værdier, eller relativeres den, når den kommer i konflikt med andre væsentlige værdier? Og er opbakningen til ytringsfriheden upåvirket af politiske begivenheder i ind- og udland?

Det er disse spørgsmål, der bliver taget op i denne artikel. Den bygger på en

interviewundersøgelse med et repræsentativt udsnit af den danske befolkning, der blev gennemført i foråret 2006. En del af undersøgelsen drejede sig om politisk tolerance, dvs. om ytringsfrihed, retten til at demonstrere og mulighederne for telefonaflytning. Og den drejede sig om tolerancen over for så forskellige grupper som nynazister, islamiske fundamentalister, nyreligiøse grupper og den yderste politiske højre- og venstrefløj.

Mere konkret vil vi behandle følgende spørgsmål: Hvilke typer indgreb vurderes som acceptable over for hvilke grupper? Er det muligt at ændre folks holdninger på dette område ved at præsentere dem for gode argumenter for det modsatte synspunkt? Og sker der ændringer i holdningerne hen over foråret 2006?

Begrebet „politisk tolerance“ og hvordan man måler det

Også forskningen vedrørende politisk tolerance startede som en reaktion på McCarthyismen i USA i 1950'erne. Det klassiske værk er Samuels Stouffers bog fra 1955, *Communism, Conformity and Civil Liberties*, om den amerikanske befolknings holdninger til kommunister, socialister og ateister. Og konklusionen var, at der i USA eksisterede en ganske omfattende grad af politisk intolerance over for disse grupper. Et flertal i den amerikanske befolkning fandt det helt rigtigt at begrænse kommunisters, socialisters og ateisters borgerlige rettigheder, herunder deres ytringsfrihed.

Politisk tolerance handler om at acceptere politiske rettigheder som ytringsfrihed også for grupper, som man er uenig med eller ligefrem er bange for (Stouffer, 1955; Sullivan et al., 1982). Den klassiske formulering af tolerance er tillagt Voltaire, „Jeg er uenig i Deres synspunkter, men jeg vil til min død forsvare Deres ret til at udtrykke dem“. Tolerance er altså noget, man udviser over for personer eller grupper, som man ikke bryder sig om. Disse negative følelser var forudsat i Stouffers undersøgelse, idet det netop var kommunisterne, der var skydeskiven for McCarthyismen. Men som det siden er blevet påpeget, handlede Stouffers undersøgelse kun om det venstreorienterede mindretals rettigheder, ikke om tolerancen over for fx højreorienterede grupper som Ku Klux Klan. Og det er rimeligt at forestille sig, at folk, der er villige til at acceptere de venstreorienterede gruppers rettigheder, er mere tilbageholdende, når det drejer sig om de højreorienteredes.

I *Political Tolerance and American Democracy* fra 1982 prøver John L. Sullivan, James Piereson og George E. Marcus at komme uden om denne begrænsning i Stouffers forskning og formulere et indholdsneutralt begreb om politisk tolerance. Fremgangsmåden er den, at de først præsenterer interviewpersonerne for en liste over politisk yderliggående grupper og spørger, hvilken gruppe de forholder sig mest negativt til. Og dernæst stilles tolerancespørgsmålene med eksplicit henvisning til netop denne gruppe. Forskellige personer får således

stillet forskellige spørgsmål afhængigt af, hvem de tager mest afstand fra. Denne måde at stille spørgsmålene på, havde afgørende betydning for resultaterne. Mens forskningen i 1970'erne ved at gentage Stouffers oprindelige spørgsmål var kommet til den konklusion, at den politiske tolerance i USA var stigende, blev konklusionen nu, at intolerancen var nogenlunde uforandret. Den rettede sig blot mod andre grupper.

I diskussionen af tolerancebegrebet har udgangspunktet indtil nu været, at ytringsfrihed eller mere generelt politisk tolerance er en absolut værdi, der ikke kan gradbøjes. Men som det vil fremgå nedenfor, er de fleste af os faktisk villige til at foretage en gradbøjning. Problemet er nemlig, at vi har en række andre værdier, som indimellem kan komme i konflikt med ytringsfriheden (Nelson et al., 1997). Hvor langt skal man fx gå i retning af at give demokratiske rettigheder til grupper, hvis formål er at afskaffe demokratiet, eller som fremmer deres mål ved vold? Omvendt kan man forestille sig, at personer, der umiddelbart reagerer afvisende og intolerant over for ekstreme grupper, kan bringes til at se de negative konsekvenser af at udelukke nogle grupper fra den demokratiske samtale. Som Stouffer (1955) formulerede det, kan tolerance opfattes som „the sober second thought“, dvs. det synspunkt, man indtager, når man har fået tid til at tænke sig om.

I forlængelse heraf har James L. Gibson (se fx 1996, 1998) foretaget nogle undersøgelser, hvor han først stiller tolerancespørgsmålene efter den model, der var udviklet af Sullivan et al. (1982), men derefter præsenterer folk for et modargument, hvor modargumentet varierer efter, om personen oprindeligt har tilsluttet sig et tolerant eller et ikke tolerant synspunkt. Undersøgelserne viste, at mange lod sig flytte af et modargument, og det gjaldt både de oprindeligt tolerante og de oprindeligt intolerante. Tolerancen viste sig således at være til forhandling. Spørgsmålet er, om dette også er tilfældet i Danmark.

I den undersøgelse,¹ der ligger til grund for denne artikel, har vi bygget videre på de erfaringer, som er gjort i den amerikanske forskning. Der kan imidlertid også rettes indvendinger mod den måde, hvorpå Sullivan et al. måler tolerance (Gibson, 2006), og vi har derfor løst problemet om det indholdsneutrale mål på en ny måde.

Da vi har benyttet os af muligheden for at indbygge eksperimenter i surveyundersøgelser, har vi kunnet stille spørgsmål om mange forskellige politiske grupper, samtidig med at hver interviewperson kun har skullet forholde sig til to grupper. På denne måde har vi undgået, at der bliver etableret en kunstig konsistens i svarene om forskellige grupper. Samtidig har vi målt interviewpersonernes sympati eller antipati over for alle de undersøgte grupper. Vi kan derfor for hver af de omtalte grupper registrere både holdningen i hele befolkningen og holdningen blandt dem, der tager allermost afstand fra gruppen.

Vi har målt holdningerne over for otte forskellige grupper, nemlig nynazister,

de autonome, den yderste højrefløj, den yderste venstrefløj, islamiske fundamentalister, muslimer i almindelighed, rockere og nykristne grupper, der kæmper mod homoseksualitet og fri abort.² Hvem der er blevet spurgt om hvilken gruppe, er blevet afgjort ved en tilfældig udtrækning, dvs. ved randomisering. Vedrørende hver gruppes politiske rettigheder har vi stillet fire spørgsmål, hvor folk har skullet erklære sig enige eller uenige i følgende påstande:³

1. Repræsentanter for XXX burde ikke have lov til at ytre sig i den offentlige debat.
2. Politiet må have bedre muligheder for at aflytte telefoner, der ejes af XXX.
3. Repræsentanter for XXX må have ret til at tale på gymnasier.
4. Også XXX må have mulighed for at afholde demonstrationer.

Andet led i eksperimentet har bestået i at konfrontere interviewpersonerne med et modargument. Modargumentet fulgte efter spørgsmålet om demonstrationer og blev kun stillet som opfølgning til spørgsmålene om nynazister, de autonome og den yderste højre- og venstrefløj. Modargumenterne varierede naturligvis efter, om det oprindelige svar havde været positivt eller negativt. Havde man erklæret sig enig i, at gruppen XXX måtte have lov til at afholde demonstrationer, blev man på grundlag af en tilfældig udtrækning præsenteret for det ene af to modargumenter:

- A. Der er en del debat om dette spørgsmål. Nogle er imod, at XXX gennemfører demonstrationer, fordi det ofte udvikler sig voldeligt. Hvis du tænker på det argument, hvor enig eller uenig er du så i, at XXX må have lov til at gennemføre demonstrationer?
- B. Der er en del debat om dette spørgsmål. Nogle er imod, at XXX gennemfører demonstrationer, fordi de ikke selv er villige til at respektere de demokratiske spilleregler. Hvis du tænker på det argument, hvor enig eller uenig er du så i, at XXX må have lov til at gennemføre demonstrationer?

Og havde man erklæret sig uenig i, at XXX måtte have lov til at afholde demonstrationer, blev man på grundlag af tilfældig udtrækning præsenteret for det ene af to modargumenter:

- C. Der er en del debat om dette spørgsmål. Nogen mener, at et ægte demokrati forudsætter, at alle grupper har de samme rettigheder, også dem, man ikke kan li'. Hvis du tænker på det argument, hvor enig eller uenig er du så i, at XXX må have lov til at gennemføre demonstrationer?

- D. Der er en del debat om dette spørgsmål. Nogen siger, at den danske grundlov bestemmer, at alle grupper har ret til at demonstrere for at give udtryk for deres mening. Når du tænker på det argument, hvor enig eller uenig er du så i, at XXX må have lov til at gennemføre demonstrationer?

Ved her at anvende eksperimentteknikken får vi mulighed for at vurdere, om forskellige argumenter har forskellig effekt: Hvilke argumenter er bedst til at flytte holdningerne?

Frihed for Loke?

Hvis ytringsfriheden ikke kan gradbøjes, må den gælde for alle grupper, nynazister som autonome, muslimer som nykristne. Vi vil derfor starte med at se på, om befolkningen er enig heri. Bør ytringsfriheden gælde i lige omfang for alle de nævnte grupper? Første række i tabel 1 viser, hvor stor en andel der mener, at ytringsfriheden bør gælde for de forskellige grupper.

Tabel 1. Politisk tolerance opdelt på de grupper, som tolerancen vedrører.
Pct. tolerante svar

	Nynazister	Auto- nome	Højre- fløj	Venstre- fløj	Islamiske fund.	Musli- mer	Nykristne	Rockere
At ytre sig	54	71	74	76	52	72	68	59
Telefon-aflytning	24	35	36	49	17	51	50	23
Tale på gymnasier	31	48	61	72	44	74	64	52
Demonstrere	59	77	77	81	61	82	84	73
Gennemsnit	42	58	62	70	44	70	67	52
N	498	484	506	479	521	481	503	462

Tabellen viser, at der faktisk for alle gruppers vedkommende er et flertal, der støtter deltagelsen i den offentlige debat, men støtten varierer. Mindst er støtten til islamiske fundamentalister (52 pct. tolerante) og nynazister (54 pct. tolerante), og størst er støtten til den politiske venstrefløj (76 pct. tolerante). Støtten til ytringsfriheden varierer altså ganske betydeligt efter, hvilken gruppe det drejer sig om.

De næste tre rækker i tabellen viser den politiske tolerance, når det drejer sig om telefonaflytning, at tale på gymnasier og at demonstrere. Mest åbne er folk over for afholdelse af demonstrationer, dernæst og på næsten samme niveau kommer retten til at ytre sig. I begge tilfælde giver et flertal udtryk for politisk tolerance over for alle grupper. Væsentligt færre støtter, at grupperne må tale på gymnasier, og samtidig er variationen mellem grupperne større.

Mens 74 pct. mener, at muslimer godt må tale på gymnasier, mener kun 31 pct., at nynazister må. Mindst politisk tolerance udtrykkes i forbindelse med telefonaflytning. For nogle gruppers vedkommende er der lige præcis et flertal, der afviser øget telefonaflytning (muslimer, nykristne, den yderste venstrefløj), mens der for de andre grupper er et stort flertal, der støtter øget brug af telefonaflytning. At det forholder sig sådan, er interessant på baggrund af, at debatten om terrorpakken netop handlede om øget kontrol med minoritetsgrupper i form af fx telefonaflytning.

Variationen mellem grupperne er nogenlunde den samme, uanset hvilket spørgsmål det drejer sig om. Den sidste række i tabellen viser gennemsnittet for de fire aktiviteter. Den mindste tolerance udvises over for nynazister og islamiske fundamentalister, og den største tolerance over for den yderste venstrefløj og almindelige muslimer. At fordelingen ser således ud, er væsentligt, fordi den for det første viser, at folk kan skelne mellem forskellige former for muslimer. Der er meget stor forskel på reaktionerne over for islamiske fundamentalister og muslimer i almindelighed. Det er også interessant, at befolkningen faktisk er en smule mere tolerant over for muslimer end over for nykristne grupper, og at muslimerne hører til de to grupper, som befolkningen er mest åben over for.

Når man tidligere har analyseret tolerancen over for indvandrere, flygtninge eller muslimer, har det udelukkende drejet sig om disse grupper. Der har derfor også været en tilbøjelighed til at understrege den særlige islamofobi. Den foreliggende undersøgelse viser, at folk er intolerante eller restriktive i forhold til alle former for minoritetsgrupper, som afviger fra den gennemsnitlige almindelighed, og at muslimer blot er én af sådanne grupper.

De amerikanske undersøgelser har understreget vigtigheden af at inddrage sympatien for grupperne. Det er jo ikke underligt, at man mener, at den yderste venstrefløj skal have fuld ytringsfrihed, hvis man selv tilhører denne gruppe. Prøven på tolerance er, om man også vil give de grupper, som man ikke bryder sig om eller er bange for, den samme ytringsfrihed. Tabel 2 viser den politiske tolerance blandt for det første alle interviewede, for det andet dem, der føler stor antipati over for gruppen, og endelig for det tredje dem, der ser gruppen som en betydelig trussel.⁴

Som det fremgår af tabellen, er tolerancen blandt de mennesker, der føler en meget stor antipati, eller som oplever en meget stor trussel, mindre end i den samlede befolkning. Og med en enkelt undtagelse svarer variationen mellem grupperne også til den, vi tidligere har set. Undtagelsen er den høje grad af intolerance over for muslimer blandt dem, der har den allerstørste antipati. Som man vil kunne se, er intolerancen her meget høj og faktisk væsentlig højere end intolerancen over for islamiske fundamentalister. Hvad kan det skyldes? Forklaringen er, at mens det er en stor gruppe, der udtrykker stor antipati

Table 2. Gennemsnitlig tolerance for henholdsvis alle, personer der nærer stor antipati, og personer, der oplever gruppen som en stor trussel. Pct.

	Nynazister	Auto- nome	Højre- fløj	Venstre- fløj	Islamiske fund.	Musli- mer	Nykristne	Rockere
Alle	42	58	62	70	44	70	67	52
Personer med størst antipati	39	46	60	64	41	(27)	69	45
Personer med høj trussels- oplevelse	34	41	59	60	39	48	58	41
N: Alle	498	484	506	479	521	481	503	462
N: Antipati	356	179	121	52	334	26	182	178
N: Trussel	242	125	102	43	349	104	97	126

over for islamiske fundamentalister, er det kun en lille hård kerne, der udtrykker stor antipati over for muslimer i almindelighed. Blandt dem, der tager afstand fra islamiske fundamentalister, er der mange, der alligevel vil give dem ret til at ytre sig, mens den lille hårde kerne, som er stærkt afvisende over for muslimer i almindelighed, også er meget restriktive over for deres ret til at ytre sig.

Man kan nu spørge, hvordan forskellene mellem grupperne kan forklares. Hvorfor er folk mere restriktive over for nynazister end over for den yderste højrefløj? Og hvorfor er de mere restriktive over for islamiske fundamentalister end over for muslimer i almindelighed?

Umiddelbart forekommer svaret forholdsvis enkelt. Forklaringen er formentlig, at folk oplever nogle grupper som mere frastødende og mere truende end andre. Men allerede tabel 2 viste, at der også er forskel i tolerancen over for grupperne, hvis man fx kun ser på dem, som folk nærer stor antipati for, eller som de oplever som en stor trussel. Imidlertid kan man forestille sig, at de to faktorer spiller sammen, og at de tilsammen kan forklare forskellene i holdningerne til grupperne. I tabel 3 har vi derfor foretaget en samtidig kontrol for sympati og trusselsoplevelse i forbindelse med det spørgsmål, hvor grupperne gjorde den største forskel, nemlig spørgsmålet om at tale på gymnasier. Tabellen skal læses på den måde, at første kolonne viser tolerancen, sådan som den umiddelbart fremgår af svarene, mens anden kolonne viser tolerancen, når vi har fjernet den del af effekten, der skyldes forskellig sympati og trusselsoplevelse.

Tabellen bekræfter de allerede formulerede konklusioner. En del af forskellen i tolerancen skyldes, at folk har en større antipati over for nogle grupper end over for andre, og at de oplever nogle grupper som mere truende end

Tabel 3. Andel, der støtter, at repræsentanter for gruppen må tale på gymnasier. Ukontrolleret og kontrol for sympati for gruppen og trusselsoplevelse. Pct.

	Uden kontrol	Kontrol for sympati og trusselsoplevelse	N
Nynazister	31	40	473
De autonome	48	49	456
Den yderste højrefløj	61	58	429
Den yderste venstrefløj	72	64	411
Islamiske fundamentalister	44	52	489
Muslimere	74	67	439
Nykristne grupper	65	63	462
Rockere	52	52	446

Note: Analysen er foretaget ved hjælp af MCA.

andre. Men der er en stor del af den oprindelige effekt tilbage, når man har fjernet effekten af sympati og trusselsoplevelse.

Antagelig er der tre typer faktorer, der kan bruges til at forklare, at tolerancen varierer mellem grupperne. For det første er der de to allerede undersøgte faktorer, nemlig folks sympati og trusselsoplevelse. Men man kan også forestille sig, at folks egenskaber i øvrigt har betydning. Fx kan unge og gamle have forskellige holdninger, eller mænd og kvinder eller folk med mere eller mindre uddannelse. Og endelig for det tredje kan der være egenskaber ved grupperne, der gør, at folk er mere restriktive over for nogle end over for andre grupper, uanset at de hverken oplever dem som mere usympatiske eller mere truende. Betydningen af individfaktorerne kan vi teste, mens vi kun kan spekulere over, hvilke andre egenskaber ved grupperne der er afgørende.

Spørgsmålet om individfaktorernes betydning har vi undersøgt ved at gentage analysen fra tabel 3, men med yderligere kontrolvariabler. Men uanset hvor mange kontrolfaktorer vi bringer ind i analysen, står vi tilbage med en effekt, som ligner den, der fremgår af anden kolonne i tabel 3. Der er altså ikke andre individfaktorer end sympatien og trusselsoplevelsen, der bidrager til at forklare forskellene. Det er ikke sådan, at nogle aldersgrupper er mere kritiske over for nogle grupper end over for andre, eller at nogle uddannelsesgrupper er det.

Vi må derfor overveje, om der i øvrigt er egenskaber ved grupperne, der kan forklare forskellene. Det var nynazister og islamiske fundamentalister, folk var mest restriktive over for, fulgt af de autonome og rockerne, mens folk gennemgående var mere tilladende over for højrefløjen, venstrefløjen, de nykristne og muslimerne. Det er formodentlig et fællestræk ved de grupper, man er mest

afvisende over for, at de bliver forbundet med voldsanvendelse og dermed opfattes som nogen, der ikke selv overholder de demokratiske spilleregler. Tilsvarende resultater kendes fra USA (Sullivan et al., 1982: 107). Man kan forestille sig, at mange derfor ikke oplever dem som nogen, der fortjener at være omfattet af den ytringsfrihed, som i øvrigt er gældende i det danske samfund. Denne tolkning passer meget godt med de resultater, der bliver fremlagt i næste afsnit.

Ved nærmere eftertanke ...

Så vidt har vi undersøgt, hvad man kan kalde folks umiddelbare tolerance. Spørgsmålet er imidlertid, hvor stabil denne tolerance er. Den internationale forskning har vist, at det er muligt at ændre på folks umiddelbare holdninger ved at præsentere dem for argumenter, der går i en anden retning (jf. Gibson, 1996, 1998). I andet led i vores eksperiment har vi derfor undersøgt stabiliteten i danskernes tolerance ved at se, om det er muligt at overtale dem til at ændre holdning, hvis de udsættes for et modargument.

Denne del af eksperimentet blev som nævnt kun gennemført for halvdelen af gruppernes vedkommende, nemlig nynazister, autonome og personer på den yderste højre- eller venstrefløj. Efter at respondenterne havde taget stilling til, om den omtalte gruppe burde have lov til at demonstrere, blev de præsenteret for et argument, der gik imod deres oprindelige svar. Respondenter, der i første omgang havde givet et tolerant svar, blev enten præsenteret for argumentet, at demonstrationen kunne udvikle sig voldeligt, eller for argumentet, at gruppen ikke selv respekterede demokratiet. Respondenter, der først havde givet et intolerant svar, blev enten præsenteret for argumentet, at et ægte demokrati forudsætter lige rettigheder til alle, eller for argumentet, at grundloven giver alle grupper ret til at demonstrere. Vi forsøgte altså at overtale både de tolerante og de intolerante til at skifte standpunkt. I det følgende har vi udelukkende fokuseret på det store flertal af respondenterne, der i første omgang var enten for eller imod, at en gruppe måtte have ret til at demonstrere.⁵ Skifterne er derfor dem, der fra en klar holdning skifter til en klar – men modsatrettet – holdning.

I Gibsons (1996, 1998; Gibson og Gouws, 2003) analyser af USA, Rusland og Sydafrika viste det sig, at en ganske betydelig del af respondenterne faktisk kunne overtales til at ændre deres oprindelige holdning, når de udsættes for et modargument, og dette er også tilfældet i Danmark. Overordnet set kan vi således overtale 27 pct. af dem, der har en klar holdning, til at skifte til den modsatte holdning. Dette tal dækker dog, som det kan ses i tabel 4, over en række forskelle mellem grupperne og mellem argumenterne.

For det første kan vi i tabellens sidste kolonne se, at det er lidt lettere at overtale folk, der først er tolerante, til at skifte til en intolerant holdning end

Tabel 4. Andel holdningsskiftere, opdelt efter gruppe og modargument. Pct.

	Nynazister	Autonome	Højrefløj	Venstrefløj	Total
Oprindeligt tolerante:					
Vold	30	33	29	27	30
Respekterer ikke demokratiet	26	36	22	23	27
Oprindeligt intolerante:					
Ægte demokrati forudsætter Grundloven	18	15	21	32	20
	19	26	33	41	27
Total	24	32	26	27	27
N: Vold	135	158	170	180	643
N: Respekterer ikke demokratiet	139	189	173	169	670
N: Ægte demokrati forudsætter	90	39	38	22	189
N: Grundloven	86	47	39	34	206

omvendt. Således kan vi ved at pege på muligheden for vold i forbindelse med demonstrationen eller på manglende respekt for demokratiet flytte henholdsvis 30 og 27 pct. til at være imod demonstrationen. Derimod kan vi „kun“ flytte henholdsvis 20 og 27 pct. af dem, der oprindeligt var imod, ved at sige, at et ægte demokrati forudsætter lige rettigheder, eller at grundloven sikrer retten til at demonstrere. Disse resultater stemmer godt overens med Gibsons undersøgelser i USA, Rusland og Sydafrika, hvor det alle steder er lettest at overtale til intolerance. Men forskellen mellem de to grupper er mindre i Danmark end i de andre lande. Og som vi skal se om lidt, er dette heller ikke hele historien.

Ser vi på forskellene på tværs af grupperne, forekommer der ikke at være store systematiske forskelle. Går vi dernæst ind i tabellen, viser der sig imidlertid flere forskelle, der sætter spørgsmålstegn ved de overordnede konklusioner. For det første kan vi se, at konklusionen om, at det er lettere at overtale folk til at være intolerante end til at være tolerante, kun holder for to af vores fire grupper, nemlig nynazisterne og de autonome. Når det gælder personer på henholdsvis den yderste højre- og venstrefløj, er det faktisk nemmere at overtale til tolerance end til intolerance. Det ser altså ud til, at det forholdsvis pessimistiske resultat fra den internationale forskning må revideres noget i lyset af undersøgelsen her: For nogle grupper er det således mindst lige så let eller endda lettere at overtale til tolerance end til intolerance.

En mulig forklaring på forskellen mellem de danske og de internationale resultater er det forskellige spørgesformat. Som nævnt ovenfor er Gibsons ana-

lyser baseret på, at respondenterne besvarer tolerancespørgsmålene i relation til den gruppe, de bryder sig allermindst om. I vores undersøgelse har vi imidlertid bedt folk tage stilling til nogle bestemte grupper, der er udvalgt, fordi de er substantielt relevante i det danske samfund. Forklaringen på, at vi har større succes med at overtale til tolerance end Gibson, kan således være, at vi spørger om andre grupper end lige netop hadeobjektet nr. ét. Og når folk forholder sig til disse andre grupper, er det ikke lettere at overtale dem til intolerance end til tolerance. Dette er så meget desto mere påfaldende, som et betydeligt flertal har givet udtryk for et tolerant synspunkt.

I tabellen kan vi også notere, at argumentet om, at demonstrationerne ofte udvikler sig voldeligt, er lidt bedre til at overtale de oprindeligt positive til at ændre holdning end argumentet om, at grupperne ikke selv respekterer demokratiet.⁶ Den mere håndgribelige trussel om vold synes således at virke stærkere end det politisk baserede argument om manglende respekt for demokratiet. I den anden ende af spektret er henvisningen til grundloven for alle grupper et stærkere argument, end at et ægte demokrati forudsætter lige rettigheder til alle. Her synes grundloven at fungere som en håndgribelig autoritet, der virker mere overbevisende end det lidt mere luftige argument om lige rettigheder.

Der er imidlertid også forskelle mellem forskellige typer af personer. For det første betyder styrken af den oprindelige holdning noget. Som beskrevet kunne respondenterne erklære sig helt enige, nærmest enige, hverken enige eller uenige, nærmest uenige eller helt uenige i, at grupperne bør have lov til at demonstrere. Gibsons (1998) forskning har her vist et blandet mønster, hvor det blandt de intolerante var lettest at overtale de respondenter, der i første omgang placerede sig i nærmest-kategorien, mens det omvendte gjorde sig gældende blandt de tolerante.

Som det fremgår af tabel 5 er resultatet af vores undersøgelse mere klart: Hvor vi kan flytte henholdsvis 26 og 22 pct. af dem, der i første omgang var helt enige eller uenige, kan vi overtale 38 og 28 pct. af de respondenter, der var

Tabel 5. Andel holdningsskiftere, opdelt efter styrken af holdningen og oprindelig holdning. Pct.

Oprindelig holdning	Holdningsstyrke	Andel skiftere	Total N
Intolerant	Stærk	22	300
	Svag	28	95
Tolerant	Stærk	26	1038
	Svag	38	275
Total		27	1708

Tabel 6. Andel holdningsskiftere, opdelt efter forskellige niveauer af oplevet trussel og sympati samt oprindelig holdning. Pct.

Oprindelig holdning	Sympati	Andel skiftere	Total N
Intolerant	Lav	20	228
	Middel	31	94
	Høj	24	59
Tolerant	Lav	32	438
	Middel	28	461
	Høj	25	370
Trusselsoplevelse			
Intolerant	Lav	22	63
	Middel	31	131
	Høj	19	187
Tolerant	Lav	23	466
	Middel	30	534
	Høj	35	281
Total		27	1650/1662

Se note 5 for målingen af sympati og trusselsoplevelser. I tabellen er svarene på den oprindelige 10-punktssympatiskala grupperet på følgende måde: 0, 1-4 og 5-10. Trusselsskalaen er grupperet på følgende måde: 0-3, 4-7 og 8-10.

nærmest enige eller uenige, til at skifte holdning; og vi finder det samme mønster blandt både de tolerante og de intolerante. Man skal dog holde sig for øje, at gruppen med svage holdninger er lille. 78 pct. af respondenterne har erklæret sig helt enige eller helt uenige på spørgsmålet om gruppernes adgang til at demonstrere, og det er således en forholdsvist begrænset gruppe, der er lettere at overtale.

Af de rå tal i tabellens sidste kolonne kan det i øvrigt noteres, at der ikke er nogen nævneværdig forskel på styrken af holdningerne mellem de oprindeligt tolerante og oprindeligt intolerante. Der er altså ikke noget, der tyder på, at de tolerante er svagere i deres holdninger end de intolerante, sådan som det har været vist i den internationale forskning (jf. Sullivan et al., 1982: 114).

I forlængelse af undersøgelserne i den første del af artiklen er det også interessant at se, hvorledes folks opfattelse af, hvor stor en trussel grupperne udgør, samt deres grundlæggende sympati for grupperne indvirker på muligheden for at overtale dem til at skifte holdning. Også på dette punkt falder resultaterne, som det kan ses i tabel 6, i tråd med det, man umiddelbart kunne forvente.

I tabellens øverste halvdel kan vi se betydningen af sympatien for grupperne. Mens det for de oprindeligt intolerante bliver lettere at overtale dem til

at skifte holdning, jo mere sympati for grupperne de har, gør det modsatte mønster sig gældende for de oprindeligt tolerante: Jo større sympati, jo vanskeligere er det at ændre deres holdning. Disse resultater må siges at give god mening. Var man oprindeligt imod at give gruppen lov til at demonstrere, er man nok sværere at overtale til at skifte mening, hvis man har meget imod gruppen. Og var man omvendt oprindelig for at give gruppen lov til at demonstrere, er man nok sværere at overtale til et forbud, hvis man har stor sympati for gruppen.

Resultaterne i tabellens nederste halvdel svarer hertil – men her vender sammenhængene bare om. For de oprindeligt intolerante gælder, at de bliver sværere at overtale, jo større trussel, de mener, grupperne udgør.⁷ For de tolerante er effekten af trusselsoplevelsen modsat: De, der oplever den største trussel, er lettest at overtale til at forbyde demonstrationen.

Resultaterne af modargumenteksperimentet er således i god overensstemmelse med resultaterne af det første eksperiment. Tolerancen er både mindre udbredt og mindre stabil, når der er tale om grupper, som man har en stor modvilje imod, eller som man oplever som en betydelig trussel.

Den politiske kontekst

Spørgsmålet er imidlertid, hvor meget man kan slutte på grundlag af sådanne eksperimenter. Hvor realistiske er de egentlig? Er der ikke en stor sandsynlighed for, at folk blot forsøger at gøre interviewereren tilpas ved at acceptere det argument, som de præsenteres for? Og mon man ikke kunne flytte folk en gang til, hvis man præsenterede dem for et yderligere argument, der var mere i overensstemmelse med deres oprindelige synspunkt? Er det endelig ikke også mere realistisk, at der er flere argumenter i omløb på samme tid?

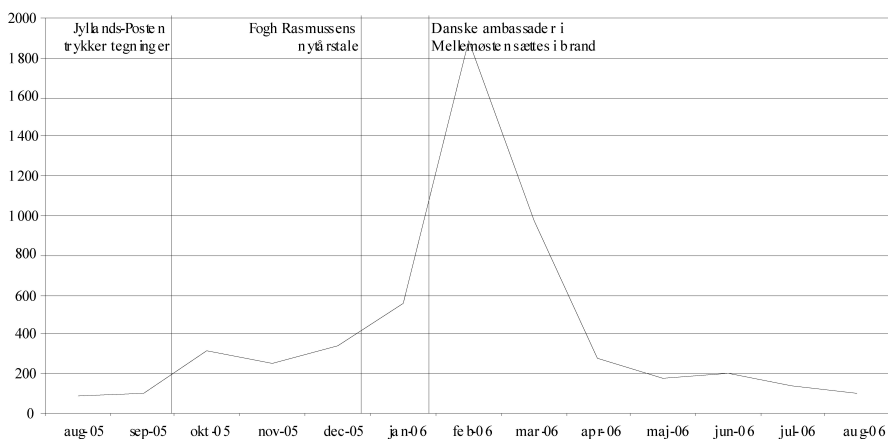
Der er faktisk en forskning, der viser, at hvis man præsenterer folk for to modsatrettede argumenter af samme styrke, ender de op nogenlunde det samme sted, hvor de startede (Sniderman og Theriault, 2004; Hansen, 2007), men det er ikke sikkert, at denne situation er den mest realistiske. Man vil faktisk ofte kunne opleve, at den offentlige debat er ensidig og understreger det ene argument mere end det andet.

Ved et tilfælde blev denne undersøgelse gennemført under og i forlængelse af Muhammedkrisen i foråret 2006, hvor argumentet om ytringsfrihed blev fremhævet igen og igen. Hvis man kan ændre folks holdninger ved at præsenterer dem for et modargument, må man også forvente, at den omfattende offentlige debat om ytringsfrihed i foråret 2006 flyttede folks holdninger. Det er den samme forventning, man vil formulere på baggrund af den såkaldte *framing*-litteratur. Således har Nelson et al. (1997) vist, at om man vil tillade Ku Klux Klan at demonstrere og holde taler afhænger af, om det bliver formuleret som et spørgsmål om ytringsfrihed eller som et spørgsmål om lov og orden. Mange

flere giver udtryk for tolerance over for klanen, når spørgsmålet bliver sat ind i en ramme (*frame*) om ytringsfrihed. Konteksten spiller altså en rolle.

Og den politiske kontekst ændrede sig i Danmark i løbet af foråret 2006 som et resultat af Muhammedkrisen. For en kort periode blev ytringsfriheden det helt dominerende tema i den offentlige debat. Dette illustreres af figur 1, der viser udviklingen i antallet af artikler i danske dagblade⁸ fra august 2005 til august 2006. Antallet af artikler toppe i marts måned efter de voldsomme begivenheder i Mellemosten med afbrænding af danske ambassader og flere døde. Derefter falder omtalen hurtigt og er allerede i april nede på et mere normalt niveau.

Figur 1. Antal artikler om ytringsfrihed i tre aviser

Man må forestille sig, at dette voldsomme skift i interessen for ytringsfriheden påvirker befolkningens holdninger. Man kan imidlertid på grundlag af litteraturen forestille sig to forskellige ændringer. For det første kan det være, at støtten til ytringsfriheden stiger i de første måneder af året i takt med den øgede fokus på ytringsfrihed for derefter at falde igen, efter at opmærksomheden flytter sig andre steder hen (jf. Nelson et al., 1997; Togeby, 2004). Men man kan også forestille sig, at omtalen af urolighederne i Mellemosten øger angsten og oplevelsen af trusler fra specielt muslimer, og at støtten til ytringsfriheden derfor falder fra starten af februar måned (jf. Sullivan et al., 1982, pp. 163ff).

Hvad skete der så med holdningerne i foråret 2006? Tabel 7 viser meget klart, at støtten til ytringsfriheden svækkedes fra april til maj 2006, dvs. på det tidspunkt, da interessen for ytringsfriheden igen aftog i de danske medier.

Table 7. Andel, der støtter ytringsfrihed, opdelt på tidspunktet for interviewet. Gennemsnit af alle grupper

	Pct.	N
Marts	74	121
April	73	775
Maj	58	847
Juli	56	126

Det fremgår endvidere af tabel 8, at støtten til ytringsfriheden svækkes i forskelligt omfang for de forskellige grupper. Mest svækkes støtten til muslimer og rockeres ytringsfrihed.

Table 8. Andel, der støtter ytringsfrihed, opdelt efter gruppe og tidspunktet for interviewet. Pct.

	Marts-april	Maj-juli	Difference	N
Nynazister	55	48	7	241-257
De autonome	77	62	15	232-252
Den yderste højrefløj	77	61	16	220-286
Den yderste venstrefløj	80	62	18	225-254
Islamiske fundamentalister	58	43	15	226-295
Muslimer	80	58	22	248-233
Nykristne grupper mod homoseksualitet og fri abort	73	58	15	234-269
Rockere	70	48	22	210-252

Vores undersøgelse dækker kun foråret og sommeren 2006, så vi ved ikke, hvordan holdningerne så ud før Muhammedkrisen. Men det er en rimelig tolkning af resultaterne, at den store opmærksomhed omkring ytringsfriheden i de første måneder af 2006 har øget opbakningen til ytringsfriheden, og at holdningerne derefter er faldet tilbage til et mere normalt niveau, efterhånden som opmærksomheden er mindsket. Den store fokus på ytringsfriheden havde altså større betydning end en eventuel øget angst for indenlandsk eller udenlandsk vold.

At resultaterne skal tolkes på denne måde, bekræftes af analyser (ikke vist) af, hvem der ændrede holdning fra april til maj. Den største bevægelse i intollerant retning finder man for det første blandt grupper, der må formodes at være særligt modtagelige for et argument om større ytringsfrihed, nemlig blandt de højtuddannede,⁹ Det radikale Venstres vælgere, folk der ikke oplever de nævnte grupper som truende, og folk der går ind for en human retspolitik. Og så finder man store bevægelser blandt de vælgere, der støttede krigen i Irak, og

som måske var de mest lydhøre over for de synspunkter, der blev formuleret af landets statsministre. Den mindste bevægelse i intolerant retning finder man blandt folk med autoritære holdninger og negative holdninger over for indvandrere. Meget taler således for, at de holdningsændringer, vi iagttager sidst på foråret, er en bevægelse tilbage til udgangspunktet – et fænomen, man i øvrigt kender fra mange andre situationer (Tøgeby, 2004).

Konklusionen må derfor være, at den omfattende debat i begyndelsen af 2006 skabte større opbakning til ytringsfriheden, men at den forholdsvis hurtigt forsvandt igen. Debatten i foråret 2006 var ikke præget af en ligelig præsentation af forskellige argumenter, men var domineret af et enkelt argument, nemlig et argument om vigtigheden af ytringsfrihed. Og i denne situation bevægede befolkningen sig i retningen af en større støtte til ytringsfriheden. Debatten handlede ganske vist om retten til at kritisere islam, men blev altså generaliseret til en større tolerance over for muslimer.¹⁰

Ytringsfriheden, der gradbøjes og er til forhandling

Det er af analyserne i denne artikel fremgået, at ytringsfriheden af den danske befolkning både gradbøjes og forhandles.

At ytringsfriheden gradbøjes, viser sig ved, at opbakningen til ytringsfriheden varierer efter, hvilke gruppers ytringsfrihed vi taler om. Der er mindre støtte til nynazisternes og de islamiske fundamentalisters ytringsfrihed end til andre gruppers. Ytringsfriheden gradbøjes også på den måde, at man er mindre tilbøjelig til at acceptere, at grupper, som man ikke sympatiserer med, eller som man finder truende, må have lov at ytre sig. Opbakningen bag ytringsfriheden er stor i den danske befolkning, men den er ikke uden forbehold.

Ytringsfriheden er tydeligvis også til forhandling. Det er muligt at ændre holdningen hos mellem en tredjedel og en fjerdedel af befolkning ved at præsentere dem for et argument, der går imod det synspunkt, de oprindeligt gjorde sig til talsmænd for. Og det gælder såvel for de oprindeligt tolerante som de oprindeligt intolerante. Samtidig viste det sig også, at befolkningens holdninger bevægede sig i takt med den offentlige debat. Den store fokusering på ytringsfriheden i begyndelsen af året 2006 flyttede en del borgere i mere tolerant retning. Men holdningerne bevægede sig tilbage igen, da spørgsmålet om ytringsfriheden bevægede sig væk fra dagsordenen.

Både det gennemførte surveyeksperiment og virkelighedens quasieksperiment gav altså det samme resultat. Det er muligt at flytte på folks holdninger – og faktisk ikke så lidt – når man præsenterer dem for troværdige argumenter. Resultaterne tyder imidlertid også på, at holdningsændringerne ikke er permanente. Hvis argumentet ikke længere fremføres med den samme styrke, eller hvis det udfordres af andre argumenter, bevæger man sig igen tilbage til udgangspunktet.

Noter

1. Undersøgelsen omfatter 1967 danske statsborgere i alderen 18-70 år. Dataindsamlingen, der er foretaget af SFI-Survey, er gennemført i foråret 2006 over telefonen. Interviewpersonerne er udtrukket tilfældigt fra CPR-registeret. Der har været en svarprocent på 63, hvis man beregner det på grundlag af hele stikprøven, og en svarprocent på 71, hvis man beregner det på grundlag af den del af stikprøven, som det var muligt at finde telefonnumre på.
2. De nævnte grupper var opdelt i to hold, hvoraf det første omfattede de første fire grupper og det andet de sidste fire grupper. Alle interviewpersoner er således blevet spurgt om deres holdning til en af grupperne i det første hold og en af grupperne i det andet hold. Hvilken gruppe, man er blevet spurgt om, er blevet bestemt ved en computeradministreret tilfældig udtrækning.
3. Svarmulighederne var „helt enig“, „nærmest enig“, „hverken eller“, „nærmest uenig“ og „helt uenig“. Yderligere var der mulighed for at svare „ved ikke“.
4. Der blev spurgt „Jeg vil nu nævne en række grupper i Danmark og spørge, hvad du synes om dem. Du bedes svare på en skala fra 0 til 10, hvor 0 står for, at du slet ikke kan lide gruppen, og 10 står for, at du vældig godt kan lide gruppen“, og „Jeg vil nu nævne en række grupper i Danmark og spørge, hvor stor en trussel du mener, hver af dem udgør for det danske samfund. Du bedes svare på en skala fra 0 til 10, hvor 0 står for at gruppen slet ikke er truende, og 10 står for, at gruppen er meget truende“.
5. Vi ser altså bort fra den gruppe, der i første omgang svarede enten „hverken eller“ eller „ved ikke“. Når vi taler om den andel, der skifter holdning, drejer det sig således om den andel af de respondenter, der i første omgang var enten (helt eller nærmest) enige eller uenige, der lader sig overtale til at være henholdsvis (helt eller nærmest) uenige eller enige.
6. Eneste undtagelse herfra er de autonome, hvor hele 36 pct. kan flyttes af dette sidste argument. For de autonome kan vi dog flytte 33 pct. med voldsargumentet, så forskellen er ikke stor.
7. Som det fremgår af tabellen, brydes de beskrevne mønstre af to grupper inden for de oprindeligt intolerante: De, der har høj sympati, og de, der har en lav trusselsopfattelse. For begge disse grupper er andelen af skifttere lavere end forventet ud fra det øvrige mønster i tabellen. Det skal her bemærkes, at der er tale om små grupper af respondenter, der i udgangspunktet indtager noget inkonsekvente holdninger: De vil ikke tillade grupperne at demonstrere, men de føler sig på ingen måde truet af dem, eller de har sympati for dem.
8. Der er ved søgning i *Infomedia* blevet optalt artikler i *Jyllands-Posten*, *Politiken* og *Ritzaus Bureaus* telegrammer, hvor ordet „ytringsfrihed“ indgår. Disse tre kilder er valgt for at få et større blad, der placerer sig til venstre for midten i dansk politik, et, der placerer sig til højre for midten, og så *Ritzaus Bureau*, som repræsentant for alle de mindre aviser.
9. Den klassiske teori antog som omtalt ovenfor, at holdningerne blandt de mest ressourcerstærke var vanskelige at ændre. Det skulle således også gælde for højtuddannede. Men senere undersøgelser har vist, at dette ikke nødvendigvis er tilfældet, men at det varierer med arten af spørgsmål (Zaller, 1992; Togeby, 2004: 237ff).
10. Hvis denne tolkning af holdningsændringerne er rigtig, må man i øvrigt på grundlag af tabel 8 konkludere, at den danske befolknings normale støtte til ytringsfriheden ikke er helt så omfattende, som det fremgik af tabel 1.

Litteratur

- Gibson, James L. (1996). „The paradoxes of political tolerance in processes of democratisation“, *Politikon*, Vol. 23, No. 2, pp. 5-21.
- Gibson, James L. (1998). „A Sober Second Thought: An Experiment in Persuading Russians to Tolerate“, *American Journal of Political Science*, Vol. 42, No. 3, pp. 819-850.
- Gibson, James L. (2006). „Enigmas of Intolerance: Fifty Years after Stouffer's Communism, Conformity, and Civil Liberties“, *Perspectives on Politics*, Vol. 4, No. 1, pp. 21-34.
- Gibson, James L. and Amanda Gouws (2003). *Overcoming intolerance in South Africa: Experiments in democratic persuasion*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hansen, Kasper M. (2007). „The sophisticated public – The effect of arguments on public opinion“. Forthcoming in special issue of *Scandinavian Political Studies*, Vol. 29, No. 3.
- Nelson, Thomas E., Rosalee A. Clawson and Zoe M. Oxley (1997). „Media Framing of a Civil Liberties Conflict and Its Effect on Tolerance“, *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 3, pp. 567-583.
- Sniderman, Paul M. and Sean M. Theriault (2004). „The Structure of Political Argument and the Logic of Issue Framing“, pp. 133-165 in Willem E. Saris and Paul M. Sniderman (eds.), *Studies in Public Opinion. Attitudes, Nonattitudes, Measurement Error, and Changes*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Stouffer, Samuel A. (1955). *Communism, Conformity & Civil Liberties*, Garden City, NY: Doubleday.
- Sullivan, John L., James Piereson and George E. Marcus (1982). *Political Tolerance and American Democracy*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Togeby, Lise (2004). *Man har et standpunkt... Om stabilitet og forandring i befolkningens holdninger*, Århus: Aarhus Universitetsforlag/Magtudredningen.
- Zaller, J. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*, Cambridge: Cambridge University Press.